

Časopis za poslovnu teoriju i praksu
Rad primljen: 04.05.2021.
Rad odobren: 14.05.2021.

UDK 334.012.63/.64:[616.98:578.834(497.6RS)]
DOI 10.7251/POS2126151R
Pregledni rad

Rakonjac Danijela, Poreska uprava Republike Srpske, Banja Luka, Bosna i Hercegovina, rakonjac.danijela@gmail.com

Petrović Jadranka, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, Bosna i Hercegovina

UTICAJ COVID-19 NA FINANSIJSKI POLOŽAJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U REPUBLICI SRPSKOJ

Rezime: Cilj rada je analizirati efekte krize uzrokovane pojavom Covid-19 na finansijske pokazatelje malih i srednjih preduzeća (MSP) koja posluju u Republici Srpskoj. Hipoteza testirana u istraživanju je da je Covid-19 imao jače izražen negativan uticaj na ukupan prihod, dobit i zaposlenost malih i srednjih preduzeća u Republici Srpskoj u poređenju sa pokazateljima velikih preduzeća. Kako bismo testirali hipotezu, prikupili smo i analizirali empirijske podatke o tri odabrana finansijska pokazatelja (ukupan prihod, dobitak i broj zaposlenih) za više od 10.000 MSP u Republici Srpskoj u trogodišnjem periodu 2017-2019. godine i poredili podatke sa pokazateljima u 2020. godini, godini u kojoj su preduzeća pogođena krizom Covid-19. Takođe, poredili smo finansijske pokazatelje malih i srednjih preduzeća sa pokazateljima velikih preduzeća u istom periodu (2017-2020. godine).

Rezultati empirijskog istraživanja potvrdili su postavljene hipoteze da je kriza uzrokovana pojavom Covid-19 imala jače izražen negativan uticaj na finansijske pokazatelje MSP u odnosu na velika preduzeća. U 2020. godini, godini u kojoj su se preduzeća suočila sa krizom, došlo je do procentualno većeg pada ukupnog prihoda MSP u odnosu na pad ukupnog prihoda velikih preduzeća. Takođe, rezultati istraživanja pokazuju da su dobit i broj zaposlenih kod MSP zabilježili pad u 2020. u odnosu na 2019. godinu, dok su u istom periodu velika preduzeća zabilježila rast i dobiti i broja zaposlenih.

Ovo istraživanje je potvrdilo ranjivost malih i srednjih preduzeća u kriznim vremenima u odnosu na velika preduzeća, te ukazalo na potrebu države da obrati posebnu pažnju na preduzeća ove veličine.

Ključne riječi: mala i srednja preduzeća, finansijski pokazatelji, Republika Srpska, Covid-19

JEL klasifikacija: E24, O1, L25

UVOD

Kriza uzrokovana Covid-19, koja se pojavila početkom 2020. godine, ozbiljno je uticala ne samo na zdravlje ljudi, već i na društva i privrede širom svijeta. Preduzeća su se suočila sa različitim problemima poput smanjenja tražnje, otkazivanja narudžbi za izvoz, poremećaja u lancu snabdijevanja, nestašice sirovina, problema sa transportom i sl. Vlade zemalja širom svijeta sprovdile su razne mjere za sprečavanje širenja bolesti, kao što su zabrane ili ograničenja obavljanja određenih poslova, zabrane ili ograničavanja kretanja stanovništva i putovanja, karantin i tzv. „zaključavanja”. Sve ovo je dovelo do smanjenja privredne aktivnosti u toku 2020. godine. Kroz rad će se analizirati efekti krize uzrokovane pojavom Covid-19 na finansijske pokazatelje malih i srednjih preduzeća (MSP) u Republici Srpskoj. MSP predstavljaju važan dio mnogih

privreda. Prema Godišnjem izvještaju o evropskim MSP 2018/2019, u Evropskoj uniji MSP učestvuju sa 56.4% u dodatoj vrijednosti i sa 66.7% u ukupnoj zaposlenosti.

Prema godišnjem izvještaju za oblast MSP u Republici Srpskoj za 2018. godinu, MSP i preduzetnici činili su 99,8% svih poslovnih subjekata u Republici Srpskoj, učestvovali su sa 73% u ukupnom prihodu, 75% u neto dobiti, 71% u izvozu i 71% u zaposlenosti Republike Srpske.

Pretpostavka od koje se pošlo u istraživanju je da je kriza izazvana pojavom virusa Covid-19 imala jače izražen negativan uticaj na finansijske pokazatelje MSP u Republici Srpskoj u odnosu na velika preduzeća.

Različite studije pokazuju da MSP najčešće imaju ograničen pristup finansijskim izvorima i zavise od kreditiranja banaka, plaćajući više kamate u odnosu na velika preduzeća (Beck i drugi 2008; Bourletidis i Triantafyllopoulos 2014). Nedavno istraživanje koje je provela Harvard Business School, takođe, pokazuje da su zbog izbijanja korona virusa mnoga mala preduzeća postala finansijski krhka (Bartik i drugi 2020). Takođe, ograničene tehnološke i upravljačke sposobnosti MSP mogu ograničiti njihovu spremnost za duge krize (Caballero-Morales 2021).

Cilj rada je istražiti uticaj krize uzrokovane pojavom Covid-19 na odabrane pokazatelje uspješnosti poslovanja: ukupan prihod, dobit i zaposlenost u MSP u Republici Srpskoj.

Rad je strukturisan na sljedeći način. Nakon uvoda, u prvom dijelu istražujemo uticaj Covid-19 na globalnu ekonomiju, a u drugom dijelu efekte Covid-19 na makroekonomske pokazatelje privrede Republike Srpske. U trećem dijelu su predstavljeni uzorak i metodologija istraživanja, kao i uticaj Covid-19 na finansijske pokazatelje (ukupan prihod, dobit i zaposlenost) malih i srednjih preduzeća koja posluju u Republici Srpskoj. Na kraju rada predstavljeni su glavni zaključci istraživanja.

1. UTICAJ COVID-19 NA PRIVREDU U SVIJETU

Kriza izazvana pojavom Covid-19 ostavila je ozbiljne posljedice na globalnu privredu. Tako je npr. do 23. aprila 2020. godine samo u Sjedinjenim Američkim Državama izgubljeno 26,5 miliona radnih mjesta, smanjena je proizvodnja, smanjena domaća potražnja za neprehrambenom robom, smanjena inostrana potražnja za američkom robom i poremećeni lanci snabdijevanja (Eggers 2020). U Kini, kao „fabrics svijeta”, je takođe došlo do poremećaja u lancima snabdijevanja (Tang i drugi 2021).

Najranjivije zemlje su zemlje sa slabom zdravstvenom infrastrukturom, one koje su u velikoj mjeri zavisne o trgovini i turizmu, jako zadužene i koje zavise od nestabilnih tokova kapitala.

Prema nedavnom izvještaju Međunarodnog monetarnog fonda (MMF 2021), pojava Covid-19 ostavila je ozbiljne posljedice na globalni rast BDP-a, koji je procijenjen na -3,3% u 2020. godini. Američki BDP je procijenjen na -3,5% u 2020. godini, BDP Eurozone na -6,6%, Velike Britanije na -9,9%, a BDP zemalja u razvoju na -2,2%. Među najviše pogođenim zemljama su: Španija, sa realnim rastom BDP-a od -11% u 2020. godini, Velika Britanija sa -9,9%, Italija sa -8,9%, Francuska i Meksiko sa -8,2% i Indija sa realnim rastom BDP-a od -8%. U Njemačkoj je pad BDP-a (4,9%) bio manji od prosjeka euro-zone od -6,6%, dok su nordijske privrede (Danska, Island, Norveška i Švedska) imale najbolje performanse od razvijenih evropskih ekonomija, sa padom BDP-a od 2,4%. Prosječni BDP Rusije u 2020. godini procijenjen je na -3,1%, zemalja jugoistočne Evrope koje su članice EU (Bugarska, Hrvatska, Rumunija) na -4,5%, zemalja jugoistočne Evrope koje nisu članice EU (Albanija, BiH, Srbija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija) na -3,5%. Kina je postigla najbolji rezultat u 2020. godini sa realnom stopom rasta BDP-a od +2,3%, kao i Turska sa +1,8% (Ibid).

Tabela 1. Projekcije kretanja BDP-a (u %) (International Monetary Fund 2021)

	Godina		
	2020.	Predviđanja	
		2021.	2022.
Svijet	-3,3	6,0	4,4
Razvijene privrede	-4,7	5,1	3,6
SAD	-3,5	6,4	3,5
Euro zona	-6,6	4,4	3,8
Njemačka	-4,9	3,6	3,4
Francuska	-8,2	5,8	4,2
Italija	-8,9	4,2	3,6
Španija	-11,0	6,4	4,7
Japan	-4,8	3,3	2,5
Velika Britanija	-9,9	5,3	5,1
Kanada	-5,4	5,0	4,7
Ostale razvijene privrede	-2,1	4,4	3,4
Tržište u nastajanju i privrede u razvoju	-2,2	6,7	5,0
Azija	-1,0	8,6	6,0
Kina	2,3	8,4	5,6
Indija	-8,0	12,5	6,9
ASEAN-5	-3,4	4,9	6,1
Evropa	-2,0	4,4	3,9
Rusija	-3,1	3,8	3,8
Latinska Amerika i Karibi	-7,0	4,6	3,1
Brazil	-4,1	3,7	2,6
Meksiko	-8,2	5,0	3,0
Bliski istok i Centralna Azija	-2,9	3,7	3,8
Saudijska Arabija	-4,1	2,9	4,0
Sub-saharska Afrika	-1,9	3,4	4,0
Nigerija	-1,8	2,5	2,3
Južna Afrika	-7,0	3,1	2,0
Tržišta u nastajanju i ekonomije sa srednjim dohotkom	-2,4	6,9	5,0
Zemlje u razvoju sa niskim primanjima	0,0	4,3	5,2

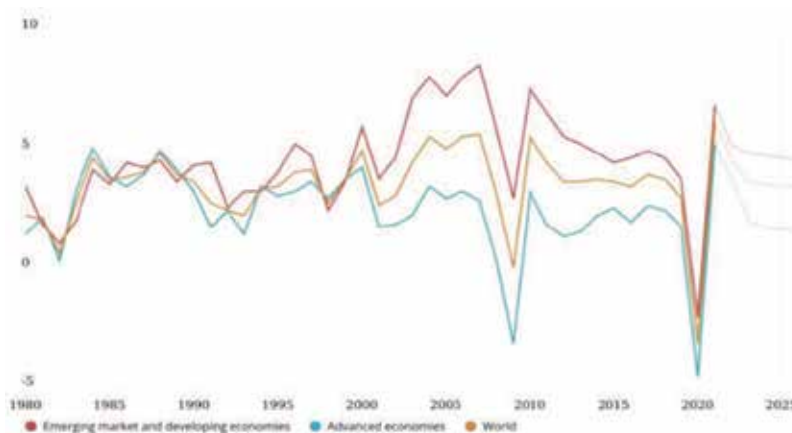
Vlade većine zemalja uočile su da će doći do poteškoća u poslovnom sektoru usljed krize izazvane pojavom Covid-19 te su preduzele različite mjere. Odlaganje plaćanja ili reprogram duga je mjera finansijskog restrukturisanja koja je u slučaju Covid-19 najadekvatnija u cilju prevazilaženja problema i sprečavanja produbljivanja krize (Duvnjak 2020). Takođe, Centralne banke pružile su značajnu podršku u segmentu likvidnosti.

Prema prognozama MMF-a, u 2021. godini se očekuje oporavak i rast globalne privrede po stopi od +6%, a u 2022. godini po stopi od +4,4%. To je značajno poboljšanje u odnosu na procijenjeni BDP na svjetskom nivou u 2020. godini od -3,3%.

Prognoze su da će BDP u razvijenim zemljama u 2021. godini rasti po prosječnoj stopi od +5,1%, u 2022. godini po stopi od +3,6%, u 2023. godini po stopi od +1,8%, u 2024. godini po stopi od

+1,6% te u 2025. i 2026. godini po stopi od +1,5%. Sa druge strane, prognoze su optimističnije za zemlje u razvoju, za koje je prognozirano da će rast prosječnog BDP-a u 2021. godini iznositi +6,7%, +5% u 2022. godini, +4,7% u 2023. godini, +4,6% u 2024, +4,5% u 2025. godini i +4,4% u 2026. godini.

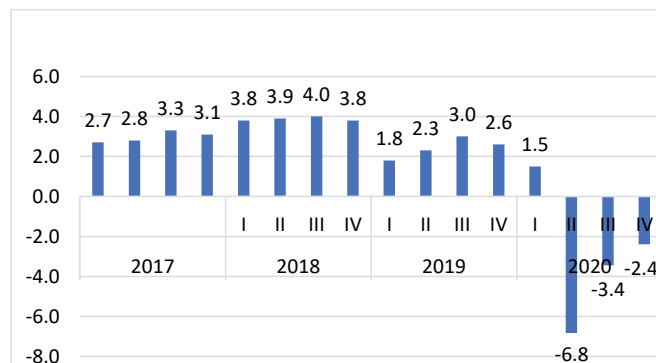
Prognoze BDP-a za svijet, razvijene privrede i privrede u razvoju su prikazane su na grafikonu 1.

Grafikon 1. Realni rast BDP-a (International Monetary Fund 2021)

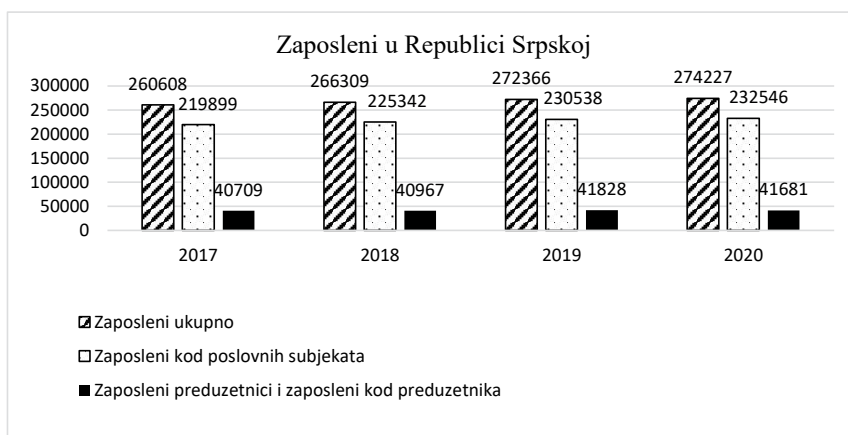
2. UTICAJ COVID-19 NA PRIVREDU REPUBLIKE SRPSKE

Pojava virusa Covid-19 imala je značajan uticaj i na privredu Republike Srpske u 2020. godini. Prema Republičkom zavodu za statistiku Republike Srpske, realne stope rasta BDP-a Republike Srpske bile su: +1,5% u prvom tromjesečju, -6,8% u drugom tromjesečju, -3,4% u trećem i -2,4% u četvrtom tromjesečju 2020. godine (Republički zavod za statistiku, 2021). Iako zvanični podaci još nisu objavljeni, realna stopa rasta BDP-a u Republici Srpskoj za 2020. godinu će biti oko -2,8, na osnovu tromjesečnih stopa realnog rasta BDP-a u 2020. godini.

Grafikon 2: Tromjesečni BDP u Republici Srpskoj, realna stopa rasta (Autori, na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku Saopštenje br. 96/21 i 85/18)

Ono što je važno je da uporedo sa padom BDP-a u toku 2020. godine nije došlo i do pada u broju zaposlenih. Na kraju 2020. godine u Republici Srpskoj bilo je 274.227 zaposlenih, što je povećanje od 0,68% u odnosu na prethodnu godinu. Broj zaposlenih kod poslovnih subjekata je na kraju 2020. godine iznosio 232.546, što je povećanje od 0,87%, dok je broj zaposlenih kod preduzetnika iznosio 41.681, što je neznatno smanjenje od 0,35% (Republički zavod za statistiku Republike Srpske, 2021).

Grafikon 3. Zaposlenost u Republici Srpskoj (Autori, na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku)

Do pada u broju zaposlenih nije došlo usljed aktivnih mjera Vlade Republike Srpske usmjerenih na podršku privrednim subjektima kojima je bio zabranjen rad, koji su imali potpuni ili djelimični prestanak rada ili su radili sa smanjenim obimom poslovanja. Tako je za mjesec mart 2020. godine Vlada Republike Srpske uplatila doprinose i poreze za plate radnika za 11.898 privrednih subjekata kojima je bio zabranjen rad, za mjesec april 2020. godine najnižu platu sa doprinosima za 41.377 radnika, dok su za mjesec maj 2020. godine bile uplaćene plate, porezi i doprinosi za radnike privrednih subjekata kojima je u maju bio zabranjen rad. Takođe, donesena je odluka o odgodi plaćanja poreskih obaveza, odluka o tromjesečnom moratorijumu na otplatu glavnice i kamate za kredite Investiciono-razvojne banke Republike Srpske (IRBRS), zaključak o neobračunavanju zateznih kamata „Elektroprivrede Republike Srpske“. Smanjena je kamatna stopa IRBRS za kredite privredi te su smanjena neporeska davanja privrednih subjekata. Putem Garantnog programa podrške privredi za ublažavanje posljedica pandemije olakšan je pristup finansijskim sredstvima za privredne subjekte – mikro, mala i srednja preduzeća, izdavanjem garancija za obezbjeđenje kreditnih zaduženja.

Sve ove mjere uticale su na zadržavanje broja zaposlenih u privredi u Republici Srpskoj na nivou koji je bio prije pojave Covid-19.

3. UTICAJ COVID-19 NA FINANSIJSKE POKAZATELJE MALIH I SREDNJIH PRDUZEĆA U REPUBLIKI SRPSKOJ

3.1. Uzorak i metodologija

Cilj ove studije je ispitati uticaj Covid-19 na odabrane pokazatelje uspješnosti MSP koja posluju u Republici Srpskoj: ukupni prihod, dobit prije oporezivanja i broj zaposlenih.

Postavili smo sljedeće hipoteze koje ćemo testirati u istraživanju:

H1. Covid-19 je imao snažnije izražen negativan uticaj na *ukupan prihod* MSP-a u Republici Srpskoj u poređenju sa pokazateljima velikih preduzeća.

H2. Covid-19 je imao snažnije izražen negativni uticaj na *dobitak prije oporezivanja* MSP-a u Republici Srpskoj u poređenju sa pokazateljima velikih preduzeća.

H3. Covid-19 je imao snažnije izražen negativni uticaj na *broj zaposlenih* u MSP-a u Republici Srpskoj u poređenju sa pokazateljima velikih preduzeća.

Kako bismo testirali hipoteze prikupićeemo i analizirati empirijske podatke o tri odabrana pokazatelja uspješnosti MSP u trogodišnjem razdoblju 2017-2019. godine i uporediti podatke s 2020. godinom, u kojoj su preduzeća bila pogođena krizom i mjerama Covid-19. Takođe ćemo uporediti pokazatelje malih i srednjih preduzeća sa pokazateljima velikih preduzeća u istom periodu (2017-2020. godine).

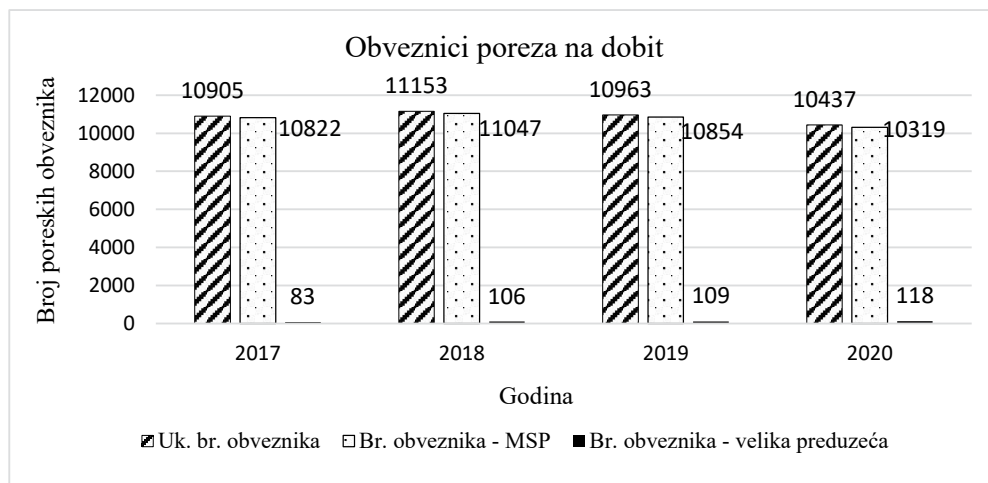
Prema Zakonu o izmjeni zakona o razvoju malih i srednjih preduzeća (Sl. gl. Republike Srpske broj 84/19), mala i srednja preduzeća u Republici Srpskoj su ona preduzeća koja zapošljavaju manje od 250 radnika i čiji je ukupan godišnji prihod manji od 97,79 miliona KM ili čija je ukupna vrijednost poslovne imovine na kraju poslovne godine manja od 84,099 miliona KM.

Uzorak predstavljaju sva mala i srednja preduzeća, pravna lica, koja zapošljavaju manje od 250 zaposlenih, čiji je ukupni godišnji prihod manji od 97.790.000 KM i koja su podnijela prijavu poreza na dobit u Republici Srpskoj (preduzetnici-fizička lica nisu uključena u uzorak).

Uzorak MSP-a ćemo porediti sa velikim preduzećima, pravnim licima, koja zapošljavaju više od 250 radnika, čiji je ukupan godišnji prihod veći od 97.790.000 KM i koja su podnijela prijavu poreza na dobit. Izvor podataka je Poreska uprava Republike Srpske.

U Republici Srpskoj u 2020. godini od ukupno 10.437 obveznika (pravnih lica) koji su podnijeli prijavu za porez na dobit, 10.319 ili 98,9% su mala i srednja preduzeća, a 118 ili 1,1% su velika preduzeća.

Na grafikonu broj 4 prikazan je uzorak tj. obveznici poreza na dobit u periodu 2017-2020. godine.

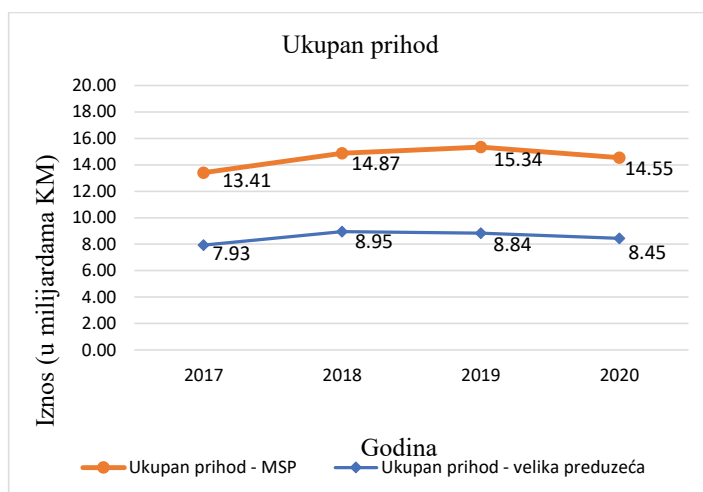
Grafikon 4. Uzorak - obveznici poreza na dobit u periodu 2017-2020. godine (Autori, na osnovu podataka Poreske uprave Republike Srpske)

Grafikon 4 pokazuje da je ukupan broj obveznika poreza na dobit u 2020. godini najmanji u odnosu na prethodni trogodišnji period 2017-2019. godine. Tako je npr. ukupan broj poreskih obveznika u 2020. godini manji za 526 obveznika ili za 4,8% u odnosu na 2019. godinu, s tim da je broj obveznika - malih i srednjih preduzeća manji za 535 obveznika ili za 4,9%, a broj obveznika – velikih preduzeća veći za 9 obveznika ili za 8,3% u odnosu na 2019. godinu.

U sljedećim odjeljcima predstavljeni su rezultati istraživanja - uticaj Covid-19 na ukupan prihod, profitabilnost i zaposlenost MSP iz Republike Srpske u poređenju sa učinkom velikih preduzeća.

3.2. Uticaj COVID-19 na ukupan prihod

Grafikon 5 prikazuje kretanja ukupnog prihoda malih i srednjih preduzeća u odnosu na velika preduzeća u Republici Srpskoj, u periodu 2017-2020. godine.

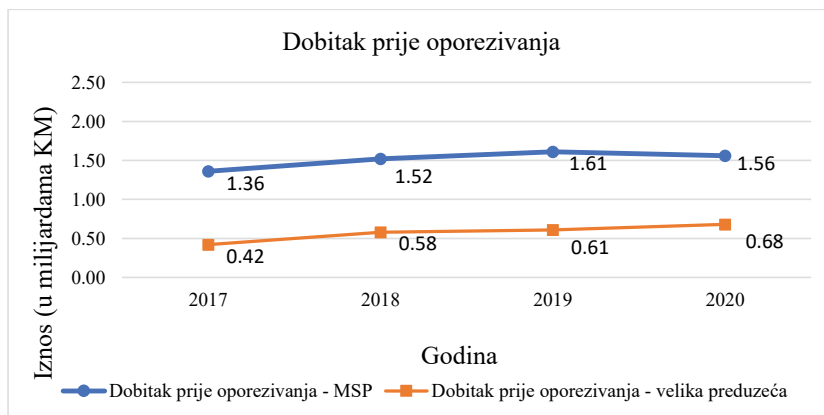

Grafikon 5. Kretanje ukupnog prihoda u periodu 2017-2020. godine (Autori, na osnovu podataka Poreske uprave Republike Srpske)

Grafikon 5 pokazuje da je ukupan prihod kod malih i srednjih preduzeća rastao u periodu 2017-2019. godine po prosječnoj stopi od 7% godišnje. Takođe, u istom periodu, ukupan prihod je rastao i kod velikih preduzeća u Republici Srpskoj, po prosječnoj stopi od 5,8% godišnje. U 2020. godini, godini u kojoj su se preduzeća suočila sa Covid-19 krizom, uočavamo pad ukupnog prihoda u odnosu na 2019. godinu i kod MSP i kod velikih preduzeća, s tim da je *pad* kod MSP bio izraženiji (-5,2%) u odnosu na *pad* ukupnog prihoda kod velikih preduzeća (-4,4%).

3.3. Uticaj COVID-19 na profitabilnost

Grafikon 6 prikazuje kretanje dobiti prije oporezivanja malih i srednjih preduzeća u odnosu na velika preduzeća u Republici Srpskoj, u periodu 2017-2020. godine.

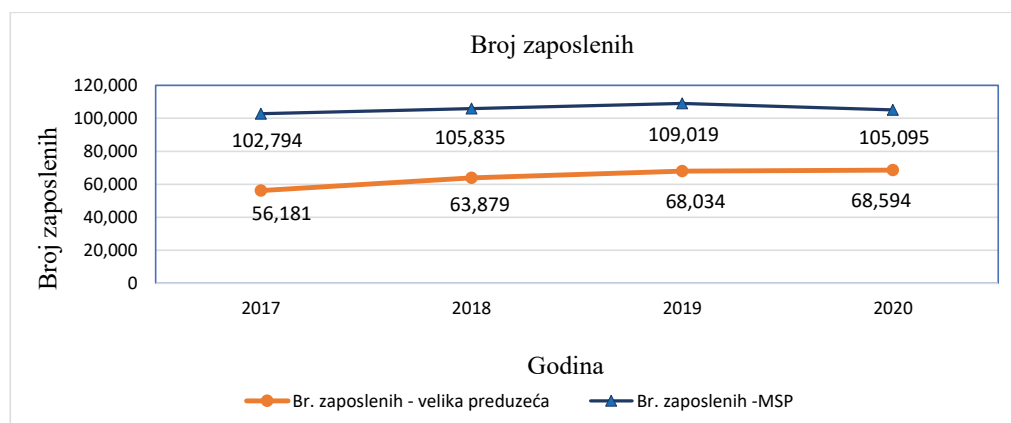

Grafikon 6. Kretanje dobitka prije oporezivanja u periodu 2017-2020. godine (Autori, na osnovu podataka Poreske uprave Republike Srpske)

Grafikon 6 pokazuje da je dobitak prije oporezivanja kod malih i srednjih preduzeća rastao u periodu 2017-2019. godine, po prosječnoj stopi od 8,7% godišnje. Takođe, u istom periodu, dobitak prije oporezivanja je rastao i kod velikih preduzeća u Republici Srpskoj, po prosječnoj stopi od 21,2% godišnje. U 2020. godini, godini u kojoj su se preduzeća suočila sa Covid-19 krizom, kod MSP uočavamo *pad* dobitka prije oporezivanja u odnosu na 2019. godinu za 3,1%, dok je kod velikih preduzeća zabilježen *rast* od 12,5%.

3.4. Uticaj COVID-19 na zaposlenost

Grafikon 7 prikazuje kretanja u broju zaposlenih u malim i srednjim preduzećima u odnosu na velika preduzeća u Republici Srpskoj, u periodu 2017-2020. godine.

Grafikon 7. Kretanje u broju zaposlenih u periodu 2017-2020. godine (Autori, na osnovu podataka Poreske uprave Republike Srpske)

Grafikon 7 pokazuje da broj zaposlenih kod malih i srednjih preduzeća bilježi rast u periodu 2017-2019. godine po prosječnoj stopi od 3% godišnje, a kod velikih preduzeća po prosječnoj stopi od 10% godišnje. U 2020. godini, godini u kojoj su se preduzeća suočila sa Covid-19 krizom, kod MSP je došlo do *pada* broja zaposlenih u odnosu na 2019. godinu za 3,6%, dok je kod velikih preduzeća zabilježen *rast* broja zaposlenih od 0,82%.

ZAKLJUČAK

Istraživanje je potvrdilo postavljenu hipotezu da je kriza izazvana Covid-19 imala snažnije izražen negativan uticaj na finansijske pokazatelje (ukupan prihod, profitabilnost i zaposlenost) malih i srednjih preduzeća koja posluju u Republici Srpskoj, u odnosu na velika preduzeća. U 2020. godini, godini u kojoj su se preduzeća suočila s krizom Covid-19, došlo je do većeg smanjenja ukupnog prihoda malih i srednjih preduzeća (-5,2%) u odnosu na pad ukupnog prihoda velikih preduzeća (-4,4%). Dok su dobit i zaposlenost malih i srednjih preduzeća smanjeni u 2020. godini (za 3,1% i 3,6% respektivno) u odnosu na 2019. godinu, velika preduzeća u Republici Srpskoj zabilježila su rast i dobiti (za 12,5%) i zaposlenosti (za 0,82%).

Ovo istraživanje je potvrdilo ranjivost malih i srednjih preduzeća u kriznim vremenima te ukazalo na potrebu države da obrati posebnu pažnju na preduzeća ove veličine.

DODATAK

- Republički zavoda za statistiku za period 2017-2020. godina (evidencija o zaposlenosti).
- Poreske uprave Republike Srpske (evidencija o zaposlenosti).

LITERATURA

1. Bartik, Alexander and Bertrand, Marianne and Cullen, Zoe and Glaeser, Edward and Luca, Michael and Stanton, Christopher. 2020. "The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 117.30: 17656-17666.
2. Beck, Thorsten and Demirgüç-Kunt, Asli and Vojislav Maksimovic. 2008. "Financing patterns around the world: Are small firms different?" *Journal of Financial Economics*. 89-3:467-487.
3. Bourletidis, Konstantinos and Triantafyllopoulos, Yiannis. 2014. SMEs Survival in Time of Crisis: Strategies, Tactics and Commercial Success Stories. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 148: 639 – 644
4. Caballero-Morales, Santiago-Omar. 2021. "Innovation as recovery strategy for SMEs in emerging economies during the COVID-19 pandemic". *Research in International Business and Finance*. 57: 101396.
5. Duvnjak, Valentina. 2020. "A real shock (COVID-19 pandemic) – Impact on the financial crisis in the company and the economy as a whole". *Business Studies*. 12 (23-24): 51-57.
6. Duvnjak, Valentina. 2018. "Coping with crisis in the EU periphery: The case of Bosnia and Herzegovina". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 20(2): 196-210.
7. Donthu, Naveen and Gustafsson, Anders. 2020. Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of business research*. 117: 284–289.
8. Eggers, Fabian. 2020. "Masters of disasters? Challenges and opportunities for SMEs in times of crisis". *Journal of Business Research* 116: 199-208.

9. International Monetary Fund. 2021. "World Economic Outlook". Last modified April, 6. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>
10. Nicola, Maria and Alsafi, Zaid and Sohrabi, Catrin and Kerwan, Ahmed and al-Jabir, Ahmed and Iosifidis, Christos and Agha, Maliha and Agha, Riaz. 2020. The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*. 78: 185–193.
11. Petrović, Jadranka. 2018. "The Effects of State Development Banks on the Performance of Small and Medium Enterprises." *Economic Themes*. 56.3: 389-411.
12. Tang, Chia-Hsien and Chih-Yu, Chin and Yen-Hsien, Lee. 2021. "Coronavirus disease outbreak and supply chain disruption: Evidence from Taiwanese firms in China." *Research in International Business and Finance*. 56: 101355.